

**ทุนทางสังคม และความมั่นคงของมนุษย์ทางเลือกที่รับผิดชอบ
ต่อสังคมของนักบริหารในยุคการเปลี่ยนแปลง**

Social Capital and Human Security

The Executive's Responsible Choice in the Changing Period

สุพรรณิ ไชยอำพร*

Supanee Chaiumporn, Ph.D.

บทคัดย่อ

กระแสการพัฒนาที่ครอบงำโลกในปัจจุบัน คือการพัฒนาในแนวทางของทุนนิยม สังคมไทยก็เช่นกันถูกครอบงำในแนวทางการพัฒนาดังกล่าว แต่ผลการพัฒนาในแนวทางที่กล่าวมากลับปรากฏผลไม่เป็นที่พึงพอใจของสังคม โดยเฉพาะทำให้เกิดวิกฤตเศรษฐกิจ สังคมมีปัญหา และการพัฒนาไม่ยั่งยืน เมื่อสังคมมีปัจจัยจำเป็นและความสามารถในการแข่งขันต่าง ๆ ในเวทีโลกจำกัด ผู้นำ นักบริหาร และนักคิดนักวิชาการในสังคมไทยต่างก็ร่วมกันคิดหาทางออก หนึ่งในแนวทางที่เป็นที่ยอมรับคือการพยายามทำให้เกิดความมั่นคงของมนุษย์ อันจะส่งผลให้เป็นทุนทางสังคมที่มีประสิทธิภาพ ที่พร้อมจะเป็นพลังขับเคลื่อนสังคมบนแนวทางการมีส่วนร่วมและพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

ความมั่นคงของมนุษย์เป็นแนวคิดที่ถูกเสนอและนำมาใช้จริงจังแพร่หลายไม่นานนัก (ช่วง 10 ปี โดยของสังคมไทยปรากฏตัวในยุควิกฤตเศรษฐกิจ 2540) โดยมีแนวคิดหลักที่มุ่งจะสร้างหลักประกันและเสริมสร้างให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพและสมศักดิ์ศรี ทั้งในภาวะปัจจุบันและในระยะยาว เมื่อแต่ละบุคคลปราศจากความกลัว ความต้องการ มีหลักประกันคุ้มครอง ย่อมมีสุขภาพกาย-ใจที่ดี สามารถพัฒนาจนเป็นทรัพยากรที่มีค่า ประกอบกับสังคมไทยมีพื้นฐานการช่วยเหลือ เอื้ออาทร รักและผูกพันกันติดถิ่น ย่อมกลายเป็นทุนทางสังคม อันเป็นพลังขับเคลื่อนให้สามารถแข่งขันได้ในเวทีโลก

* รองศาสตราจารย์ คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

ผู้นำ นักคิด นักบริหารพัฒนา จึงควรใช้โอกาสและสภาพความจำเป็นของสังคมในปัจจุบัน เสริมสร้างความมั่นคงของมนุษย์ เพื่อให้เป็นทุนทางสังคมที่ดี จนสามารถดำรงชีวิตบนการพึ่งตนเอง มีส่วนร่วมช่วยเหลือกัน และมีสำนึกเพื่อส่วนรวมร่วมกัน สังคมจึงจะอยู่รอดเข้มแข็งยั่งยืนอยู่ได้ในท่ามกลางกระแสการต่อสู้ที่มีการเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว รุนแรง และหนักหน่วง

Abstract

The present domination of world development has been the capitalist orientation including in Thailand. However, the outcome of such development does not always lead to social satisfaction, especially when having economic crises, increased social problems and unsustainable development. When the society possesses limited necessary factors and the ability to compete successfully in the world stage, Thai leaders, executives and academicians then try to find the ways out, one of which is trying to create a condition of human security resulting in having effective social capital for moving the society in the direction of participation and sustainable development.

The concept of human security was proposed and developed in the last 10 years. In Thai society, this concept has been materialized since 1997. The main concept is to promote human security in both short and long terms, and human efficiency and dignity are also considered. The concept also includes living fearlessly with sufficient protection. This will lead to good physical and mental health coupled with basic Thai cultural values of helping, sharing and being local-minded. The combination of these ingredients becomes social capital for the world competition.

1. บทนำ

แนวทางการพัฒนาสังคมและองค์กรที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลายในปัจจุบันมี 2 แนวทางหลัก ได้แก่ แนวทางการพัฒนาที่เน้นสร้างและเสถียรภาพ เช่น แนวทางของโลกซีกตะวันตก หรือที่นิยมเรียกกันว่าแนวทางทุนนิยมที่ยึดยุทธศาสตร์สร้าง แสงทหา และเสถียรภาพ (อันไม่มีสิ้น ไม่มีพอ) กับแนวทางของโลกตะวันออกที่ยึดยุทธศาสตร์ดับ/ขจัดทุกข์ เช่น แนวทาง พุทธศาสนา อย่างไรก็ตาม แนวทางดับ/ขจัดทุกข์มักไม่เห็นผลทันตาหรือตอบสนองเป็นรูปธรรม ได้ช้ากว่า ทำให้ผู้คนในหลายประเทศ หันไปใช้ยุทธศาสตร์แสงทหาและเสถียรภาพอย่างเข้มข้นและจริงจังในการพัฒนาองค์กรและหรือสังคมของตน แต่สิ่งที่สร้างสุขซึ่งใฝ่หานั้นต้องได้มา โดยผ่านสื่อทรัพยากรและเงินตราที่มีอยู่อย่างจำกัด การแข่งขันแย่งชิงจึงมีไม่รู้อิ้น นับวันก็ยิ่งจะสลับซับซ้อน รุนแรง แผ้วกว้างกระทบมายังส่วนที่ไม่พร้อม ไม่เข้มแข็ง หรืออ่อนแอแล้วหลัง รวมทั้ง ยังไปจุดรั้งส่วนที่มีศักยภาพ หรือมีขีดความสามารถแล้วให้เติบโตพัฒนาช้าลงหรือชะงักงันการพัฒนาได้

สังคมไทยองค์กรของไทยก็ไม่ต่างกับกลุ่มในซีกโลกตะวันออกที่ได้รับอิทธิพลหรืออาจกล่าวได้ว่าถูกรอบงำจากตะวันตกให้ดำเนินชีวิตและแข่งขันในระบบทุนนิยม (ที่มุ่งแสงทหาและเสถียรภาพไม่รู้พอ) ซึ่งผลการดำเนินงานในแนวทางตะวันตกดังกล่าวไม่อาจตอบสนองความต้องการที่แท้จริง ทำให้องค์กรและสังคมไทยไม่อาจก้าวพ้นปัญหา และดูเหมือนว่ากลับยิ่งเพิ่มปัญหาเป็นทวีคูณไม่ว่าจะเป็น ปัญหาเศรษฐกิจ (แม้ว่าร้อยละ 51 ของประชากรจะยังคงทำงานในภาคเกษตร แต่รายได้ภาคเกษตรพื้นฐานที่ยังไม่แปรรูป คงมีเพียงร้อยละ 12 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ และแม้จะทำให้รายได้เฉลี่ยต่อคนเพิ่มจาก 2,106 บาท ในปี พ.ศ. 2503 มาเป็น 68,000 บาท ในปี 2538 แต่ก็มีช่องว่างระหว่างคนรวย-คนจน และคนในภูมิภาคต่าง ๆ กับคนกรุงเทพฯ รวมทั้งมีการดูดซับมูลค่าส่วนเกินจากภาคเกษตรในลักษณะแลกเปลี่ยนไม่เสมอภาค (Unequal Exchange) และภาวะแรงงานล้นเกินในภาคอุตสาหกรรมและบริการ (ซึ่งไหลมาจากภาคเกษตรกรรม) ทำให้เกิดกองทัพแรงงานสำรอง (Reserve Army) ที่ค่าจ้างถูก ขูดรีดดูดซับ ส่วนเกินจากแรงงานที่มีมากเกิน รวมทั้งการที่มีนโยบายควบคุมแรงงานไม่ให้รวมตัวเรียกร้อง ต่อรองในช่วงปี พ.ศ. 2501-2515 ล้วนเป็นปัญหาสำคัญทาง

เศรษฐกิจที่เกี่ยวกับผู้คน (ท่านที่สนใจเพิ่มเติมกรุณาศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมได้จาก กองบัญชีรายได้ประชาชาติ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติ) นอกจากปัญหาเศรษฐกิจก็ยังมี **ปัญหาสังคม** (เช่นปัญหาความ แออัดในเมือง ปัญหาชุมชนแออัด ปัญหาครอบครัว ปัญหาวัยรุ่น ปัญหา อาชญากรรม ปัญหาเสื่อมถอยทางศีลธรรม และการมีค่านิยมที่เน้นแต่ส่วนตน เป็นต้น) จนถึง **ปัญหาทางจิต** ของผู้คน ความไม่มั่นคงในชีวิต ความไม่เป็นธรรม ไม่เสมอภาค การขาดการเรียนรู้พัฒนา และแม้แต่ขาดการสร้างพลังร่วมจากสังคม เช่น การสร้างเครือข่ายพันธมิตร การมีส่วนร่วมในแนวทางประชาสังคม (Civil Society) ฯลฯ ก็พลอยปรากฏตัวเป็นปัญหาเด่นชัด อันเป็นการยืนยันความไม่ ประสบผลสำเร็จในแนวทางพัฒนาดังกล่าว

แนวทางแก้ไขปัญหาต่าง ๆ นักวิชาการต่างเห็นพ้องกันว่าจำเป็นต้อง พัฒนาแบบสมดุล คือ พัฒนาเศรษฐกิจ โดยพัฒนาอุตสาหกรรมควบคู่อย่างสมดุล กับการพัฒนาเกษตรกรรม พัฒนาการให้มีความเสมอภาคมากขึ้นในทุกด้าน คือ พัฒนาทั้งเศรษฐกิจ สังคม และจิตใจมนุษย์ ตลอดจนพัฒนาความคิดให้มีความ พอดีระหว่างความต้องการกับความจำเป็นทางกาย

หนึ่งในแนวทางพัฒนาที่ก่อให้เกิดความสมดุลและยั่งยืนภายใต้บริบทของ สังคมไทย คือ การสร้างความมั่นคงของมนุษย์ โดยวิธีการใช้การระดมพลังทาง สังคมหรือทุนทางสังคม (Social Capital) “ทุนทางสังคม” จึงเป็นทางเลือกที่ สำคัญที่สามารถแก้ไขปัญหาและก่อให้เกิดการพัฒนาที่สามารถพึ่งตนเองได้อย่าง ยั่งยืน รวมทั้งยังป้องกันการต่อรองที่ไม่เป็นธรรม อันจะเป็นผลดีกับเศรษฐกิจ โดยรวม และสังคมในท้ายที่สุด เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่แจ่มชัดในการร่วมกัน วิเคราะห์วินิจฉัย และเปิดมุมมองใหม่ร่วมกันอย่างจริงจังในการผลักดันขับเคลื่อน ขบวนการพัฒนาสังคมไทย ในแนวทางการพึ่งตนเองจากการมีส่วนร่วมอย่างแท้ จริงของชุมชนในระดับรากหญ้า (Grass Roots) ให้บังเกิดผลจริงจัง

คำถามแรก ๆ ที่ปรากฏในความคิดจึงมักเกี่ยวกับว่าเราจะพัฒนาอะไร อย่างไร ในเมื่อสังคมไทยเราซึ่งมากไปด้วยข้อจำกัดในปัจจุบันที่เกี่ยวข้องกับการ พัฒนา โดยเฉพาะเมื่อมองในมุมของฝ่ายบริหารจัดการ ซึ่งติดขัดจากมุมมอง ของระบบทุนนิยม ปัจจัยสำคัญในการจัดการ ซึ่งได้รับถ่ายทอดสั่งสมกันมาว่า

ในการบริหารจัดการ/ดำเนินการจำเป็นต้องใช้ปัจจัยพื้นฐาน หลายตัว แต่ที่สำคัญ ได้แก่ เงิน (Money) วัสดุ (Material) เทคโนโลยีวิธีการ (Methodology) และ คน (Man) ในบรรดาปัจจัยการจัดการเหล่านี้ ต่างยอมรับกันว่า คนเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญ คือเมื่อเวลาผ่านไป แทนที่จะเสื่อมค่าทั้งหมด กลับมักจะพบว่ายิ่งเพิ่มพูนคุณค่า เพราะยิ่งทำก็ยิ่งมีประสบการณ์ โดยเฉพาะถ้าหากมีการจัดการฝึกอบรม เรียนรู้ ถ่ายทอด พัฒนาการ พัฒนาสิ่งแวดล้อมในการเรียนรู้ให้ดียิ่งขึ้น ก็จะมีเพิ่มพูนทักษะความสามารถในการดำเนินการหรือทำการผลิต/บริการได้ดียิ่งขึ้น เมื่อบุคคลยังสามารถเพิ่มพูนได้ในระดับแต่ละปัจเจกรวมทั้งมีความมั่นคงในชีวิต ย่อมส่งผลดีต่อปัจจัยการจัดการตลอดจนผลสำเร็จของงาน หากเป็นระดับกลุ่ม คนก็น่าจะยิ่งเพิ่มพลัง เวกเช่นสัตว์ทั้งหลายที่อยู่เป็นกลุ่ม เป็นฝูง ย่อมมีโอกาสรอดชีวิตมากกว่าอยู่เดี่ยว ๆ ดังนั้น การที่ผู้คนมาอยู่ร่วมกัน และต่างมีสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกันยิ่งทำให้กลุ่มองค์กรเข้มแข็ง คนอยู่รวมกลุ่ม และมีสัมพันธ์ภาพที่ดี คือ ช่วยเหลือ เอื้ออาทร ผูกพันกับกลุ่ม กับท้องถิ่นกับองค์กร ย่อมก่อให้เกิดผลอย่างน้อย ๆ 4 ประการคือ

1. ก่อให้เกิดความรู้สึกมั่นคง และปลอดภัย
 2. การอยู่ร่วมกันสามารถช่วยแบ่งความทุกข์ หรือระบายทุกข์ ทำให้มีความสุขขึ้น
 3. คนอยู่เป็นกลุ่มสามารถทำในสิ่งที่คน ๆ เดี่ยวทำได้ยากหรืออาจทำไม่ได้คือ กลุ่มคนทำอะไรสำเร็จได้โดยง่าย และมีประสิทธิภาพกว่า
 4. การรวมกลุ่มทำให้เกิดภาวะยั่งยืนของกลุ่ม องค์กร และสังคม
- เมื่อพลังของกลุ่ม/องค์กร/สังคม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งสัมพันธ์ภาพและความผูกพันของกลุ่ม/องค์กร/สังคมดีย่อมเกิดการขับเคลื่อนพัฒนาเปลี่ยนแปลงที่ดียิ่งขึ้น ดังนั้น เรื่องของสัมพันธ์ภาพที่ดีในกลุ่มสังคมจึงถือเป็นทุนสำคัญอีกประการหนึ่งในกระบวนการทางสังคมและกระบวนการพัฒนา สำหรับสังคมไทยในช่วง 5-6 ปีที่ผ่านมา (นับจากวิกฤตการเงิน กรกฎาคม 2540 เราประสบปัญหา โดยเฉพาะทุนเงิน ยิ่งเมื่อผู้คนส่วนใหญ่ในชนบทภูมิภาคมีใช้จะมีปัญหา ทุนเงินเท่านั้น แต่ยังมีขาดอำนาจหรือไม่มี ทุนอำนาจ ทุนมนุษย์ (Human Capital) ซึ่งในที่นี้หมายความว่า ความรู้ ความสามารถ ทักษะต่าง ๆ อันเกิดจากการเรียนรู้

อบรมหรือประสบการณ์เป็นสำคัญ) ตลอดจนโอกาสในการเลือกดำเนินชีวิตและมีหลักประกันพื้นฐานก็มีจำกัด/ด้อยคุณภาพ ย่อมยากที่จะแข่งขันตามแนวทางทุนนิยมในยุคโลกาภิวัตน์ แต่สิ่งหนึ่งที่สังคมไทยมีและมีคุณภาพดีเยี่ยมของส่วนชนบทภูมิภาค คือ **ทุนทางสังคม (Social Capital)** ซึ่งหมายถึง สัมพันธภาพที่ดีเอื้ออาทร ร่วมมือ ช่วยเหลือกันบนพื้นฐานจิตสาธารณะที่ผูกพันกับกลุ่มท้องถิ่นตนและพลังกลุ่ม) หรือ สัมพันธภาพอันเป็นกระบวนการทางสังคมพื้นฐานที่ออกมาในทิศทางบวก คือ ช่วยเหลือ บูรณาการ ผสมผสานกัน จึงทำให้เรื่องทุนทางสังคมปรากฏตัวเด่นชัดและได้รับความสนใจจากนักบริหาร นักปกครอง นักวิชาการ และนักพัฒนาอย่างรวดเร็ว ในฐานะที่เป็นหนึ่งในทางเลือก ที่น่าจะดีเพราะมีพื้นฐานหรือทุนเดิมดี อันเป็นทางรอดที่สามารถจะพึ่งตนเองแข่งขัน และยั่งยืนได้ในอนาคต

เมื่อทุนมนุษย์และทุนทางสังคม เป็นสิ่งที่เรามีและหลีกเลี่ยงไม่ได้ (เพราะเป็นกระบวนการพื้นฐานทางสังคม แต่ยังสามารถพัฒนาได้ ประกอบกับทางเลือกเดิมคือทุนชนิดอื่น ๆ เพื่อการพัฒนามีจำกัด ทำให้หันมามองการพัฒนาทุนมนุษย์เปลี่ยนไป กล่าวคือ แทนการขูดรีดมาเป็นการสร้างความมั่นคงทั้งกายและใจ สติ ปัญญา ให้กับมนุษย์ รวมทั้งเริ่มมองไปที่ทุนทางสังคมว่ามีความน่าสนใจ ในบทความนี้จึงขอนำเสนอในเรื่องความมั่นคงของมนุษย์ทุนทางสังคม และความสำคัญสัมพันธ์กับนักบริหาร โดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วนสำคัญ ได้แก่

ส่วนที่หนึ่ง ว่าด้วยแนวคิดและความหมายของความมั่นคงของมนุษย์

ส่วนที่สอง ว่าด้วยแนวคิด/ความหมายของทุนทางสังคม อันประกอบด้วยความเป็นมา ความหมาย ประเภท (ระดับทิศทางและความจำเป็นในการตอบสนองมนุษย์)

ส่วนที่สาม ความสำคัญของทุนทางสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ต่อการบริหารพัฒนาและความสัมพันธ์ที่นักบริหารควรพิจารณา

ส่วนที่หนึ่ง แนวคิดและความหมายความของมั่นคงของมนุษย์

แนวความคิดพัฒนามนุษย์ในสังคมไทย ไม่ได้ได้รับความสนใจจริงจัง ดังจะเห็นได้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1-6 ซึ่งให้ความสำคัญ

สำคัญกับมนุษย์ก็เพียงเป็นปัจจัยพื้นฐานสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจ เครื่องชี้วัดที่ใช้จึงมีลักษณะเป็นตัวเลขทางเศรษฐกิจ เพื่อบ่งบอกความบกพร่อง

จากแนวคิดที่มองทรัพยากรมนุษย์เป็นเพียงปัจจัยการผลิต จึงมิได้มีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นัก ทำให้การพัฒนาไม่ไปในทิศทางและอัตราเร่งที่พึงพอใจ จึงเกิดกลุ่มแนวคิดที่มองว่าวิถีชีวิตของทรัพยากรมนุษย์ไม่ทันสมัยเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา เกิดแนวคิดพัฒนามนุษย์ให้ทันสมัย (ตามตะวันตก) เร่งการพัฒนาเชิงอุตสาหกรรม แต่ข้อเท็จจริงกลับยิ่งก่อให้เกิดปัญหากับมนุษย์ ทำให้มนุษย์ส่วนใหญ่ขาดแคลนหรือด้อยคุณภาพในปัจจุบันอันเป็นหลักประกันความมั่นคงในการดำเนินชีวิต ส่งผลต่อจิตใจและปฏิสัมพันธ์ในสังคมที่ไม่พึงปรารถนาไม่ราบรื่น มีแนวโน้มของการเอารัดเอาเปรียบ คุกคามโอกาสในการอยู่ร่วมกัน อันก่อให้เกิดปัญหาสังคมตามมาอย่างรวดเร็วและรุนแรง

จนถึงยุคปัจจุบันที่เรียกกันว่า ยุคโลกาภิวัตน์ ที่สินค้า เงินตรา ข้อมูล ข่าวสาร และผู้คนหลั่งไหลติดต่อกันไปมาข้ามพรมแดน การเอารัดเอาเปรียบ ความไม่เป็นธรรมจึงสามารถกระทำได้ในระยะใกล้และไกล ยิ่งถ้าผู้คนด้อยโอกาส ล้าหลัง หรือไม่แข็งแรงพอ ก็จะถูกเอารัดเอาเปรียบ เกิดความไม่มั่นคงทั้งทางกายและจิตใจในการดำเนินชีวิต ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อประสิทธิภาพการผลิต และการบริการ รวมทั้งก่อให้เกิดปัญหาสังคม อันเป็นภาระหรือต้นทุนแฝงขององค์กรและสังคมที่ต้องแบกรับ ทำให้โอกาสและความสามารถในการแข่งขันลดลง แนวคิดเกี่ยวกับทรัพยากรมนุษย์ในยุคนี้ จึงมุ่งรักษาความเป็นท้องถิ่นและวิถีชีวิตของมนุษย์ทางสังคมไว้ โดย UNDP (The United Nations Development Program) ได้เสนอแนวคิดเรื่องความมั่นคงของมนุษย์ (Human Securities) ได้เมื่อปี พ.ศ. 2532 ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของดัชนีสำหรับการพัฒนามนุษย์ และ Society for International Development (SID) ได้นำแนวคิดนี้มาเสนอทั่วโลก โดยให้ความสำคัญกับการปกป้องคุ้มครองความเสี่ยงภัย ความอยู่รอดและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ประเทศไทยได้รับอิทธิพลจากแนวคิดนี้เช่นกัน

โดยที่แนวคิดเรื่องความมั่นคงของมนุษย์ที่ประเทศไทยรับมาตกอยู่ภายใต้บริบทที่ไทยเป็นสมาชิกขององค์กรระดับโลก กล่าวคือ ไทยเป็นสมาชิกองค์การการค้าโลก (World Trade Organization-WTO) เป็นสมาชิกกองทุนการเงิน

ระหว่างประเทศ (International Monetary Fund – IMF) เป็นสมาชิกเขตการค้าเสรีอาเซียน (ASEAN Free Trade Area) และองค์การความร่วมมือทางเศรษฐกิจในเอเชีย-แปซิฟิก (Asia-Pacific Economic Cooperation-APEC) รวมทั้งยังเป็นภาคีความร่วมมือทางเศรษฐกิจในภูมิภาค เช่น สามเหลี่ยมเศรษฐกิจ สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ ห้าเหลี่ยมเศรษฐกิจ และ หกเหลี่ยมเศรษฐกิจ เป็นต้น การเป็นสมาชิกโลกเพื่อเพิ่มพลังการส่งออกเพราะมีรายได้จากการส่งออกสูงเกินครึ่ง (สูงถึงร้อยละ 53.9 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ GDP ในปี พ.ศ. 2543) ไทยจึงจำเป็นต้องติดตามกระแสการเปลี่ยนแปลงในประเทศคู่ค้าหลักของไทยเพื่อปรับทิศทางในการพัฒนาเศรษฐกิจให้ยั่งยืน ทำให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดี รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง มีสิทธิและโอกาสที่จะได้รับการจัดสรรทรัพยากรและผลประโยชน์จากการพัฒนา ได้รับการคุ้มครองอย่างเป็นธรรม มีระบบการจัดการทางสังคมที่เสริมสร้างการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน และมีการนำทุนมนุษย์ ทุนทางสังคมและทุนธรรมชาติ มาประยุกต์ให้เกิดประโยชน์อย่างเหมาะสม

ในส่วนของความหมาย อาจกล่าวได้ว่า คำว่าความมั่นคงของมนุษย์ (Human Security) เป็นคำล่าสุดในชุดของความมั่นคง อันประกอบด้วย State Security, Social Security, Global Security, Cooperative Security และ Comprehensive Security แต่แม้จะปรากฏตัวล่าสุดก็ได้รับความสนใจอย่างแพร่หลายในหลายประเทศที่สำคัญได้แก่ ประเทศแคนาดา และนอร์เวย์ ที่เป็นผู้ดำเนินการผลักดันจนสามารถสร้างเครือข่ายไปในองค์กรของรัฐและเอกชน (NGOs) และสามารถจัดการประชุมระดับรัฐมนตรีของโลกครั้งที่ 2 เกี่ยวกับ Human Security Network ที่ประเทศ Switzerland เมื่อ 11-12 พฤษภาคม 2543 (Paris, Roland, 2001: 87) ในการประชุมได้มีการหยิบยกประเด็นความหมายมาพิจารณาอย่างจริงจัง แต่ก็ไม่อาจหาข้อสรุปตายตัว ส่วนใหญ่ยังคงยึดในแนวทางความหมาย UN และ UNDP ซึ่งเสนอไว้ในปี พ.ศ. 2537 ที่มีความหมายครอบคลุม ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

องค์การสหประชาชาติ (UN) ให้ความหมายของความมั่นคงของมนุษย์ว่าหมายถึง การดำรงชีวิตโดยปลอดความกลัว และความต้องการ (Freedom

from Fear and Want) (สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2545 ว่าด้วย
เอกสารข้อซักถามกรอบภารกิจของกระทรวงตั้งใหม่)

โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) ได้เสนอไว้ในปี พ.ศ.
2537 ว่า "ความมั่นคง" ถูกนำมาใช้ในความหมายแคบเฉพาะในความหมายถึง
ความปลอดภัยของประเทศจากการถูกรุกรานคุกคาม หรือเพื่อป้องกันผล
ประโยชน์ของประเทศในนโยบายต่างประเทศ จึงได้เสนอความหมายในมุมมอง
ใหม่ที่เน้นถึง "ความมั่นคงของมนุษย์" (Human Security) ซึ่งมีความหมาย
2 แง่มุมมองใหญ่ ๆ คือ 1. ปลอดภัยจากสิ่งที่มาคุกคามเรื้อรัง เช่น ความทิว
ความเจ็บป่วย และภาวะความกดดัน 2. การป้องกันจากอุปสรรคหรืออันตราย
ปัจจุบันทันด่วนในการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะเป็นในครอบครัว ในที่ทำงาน หรือใน
สังคม โดยสรุปประชาชนสามารถจะทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างปลอดภัยและอิสระ
มั่นใจได้ว่าโอกาสที่ได้รับในปัจจุบันจะไม่สูญเสียในวันข้างหน้า ความมั่นคงของ
มนุษย์มีอยู่ใน 7 เรื่องหลักคือ

- 1) ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ (Economic Security) เช่น พ้นจาก
ความยากจน
- 2) ความมั่นคงทางอาหาร (Food Security) เช่น สามารถมีอาหาร
รับประทาน
- 3) ความมั่นคงทางสุขภาพอนามัย (Health Security) เช่น สามารถเข้า
ถึงสถานบริการและได้รับการป้องกันจากเชื้อโรค
- 4) ความมั่นคงทางสภาพแวดล้อม (Environmental Security) เช่น
ได้รับการป้องกันจากสภาพแวดล้อมที่อันตราย เป็นมลภาวะ
- 5) ความมั่นคงส่วนบุคคล (Personal Security) เช่น มีความ
ปลอดภัยทางร่างกายจากอาชญากรรม การกระทำรุนแรง อุบัติภัย เป็นต้น
- 6) ความมั่นคงทางชุมชน (Community Security) สามารถอยู่ได้
แม้จะมีความต่างทางเชื้อชาติ วัฒนธรรม
- 7) ความมั่นคงทางการเมือง (Political Security) มีสิทธิเสรีภาพ
เสมอภาค

Sabina Alkire (2002 อ้างถึงใน กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2546 : 7) ได้เสนอกรอบแนวคิดในการศึกษาความมั่นคงของมนุษย์ และระบุความหมายว่า คือการป้องกันปัจจัยที่จำเป็นต่อมนุษย์ทุกคน จากภาวะหวาดกลัวฉับพลัน ฯลฯ โดยปราศจากการถูกขัดขวาง หรือชะงักงันในการได้รับปัจจัยดังกล่าวในระยะยาว ซึ่งองค์ประกอบความมั่นคง มี 5 ประการคือ

1. การป้องกัน (Safeguard) มิให้ความเสี่ยงเกิดขึ้น
2. เน้นปัจจัยสำคัญหรือจำเป็น (Vital Core) ปลอดภัยจากความหวาดกลัว และปลอดภัยจากความต้องการ
3. มุ่งที่มนุษย์ทุกคน (All Human Lives) และมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (People - Centered)
4. มองถึงภาวะการถูกคุกคาม วิกฤต (Critical Pervasive Threats) ซึ่งทำให้ความมั่นคงของมนุษย์สูญหายไป
5. การเพิ่มเติมให้มนุษย์ในระยะยาว ดังนั้น จึงมิใช่แค่ป้องกัน แต่ต้องพัฒนาควบคู่ไปด้วย

Amartya Sen (2002) เสนอว่า แนวคิดความมั่นคงของมนุษย์จะต้องประกอบไปด้วยปัจจัยพื้นฐานอย่างน้อยที่สุด 4 ประเด็น คือ

1. มุ่งเน้นอย่างชัดเจนในเรื่องเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของมนุษย์
2. เห็นคุณค่าหรือยอมรับในบทบาทของสังคม และกำหนดหรือจัดการโดยสังคมในเรื่องความเป็นอยู่ของมนุษย์
3. เน้นที่ความเสี่ยงข้างเคียงที่มีผลต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์มากกว่า และขยายผลบังคับปัจจัยต่าง ๆ ทั่วไป
4. เน้นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานมากกว่าประเด็นสิทธิมนุษยชนโดยทั่วไป หรือทั้งหมด

สำหรับกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2546: 16) ได้ให้ความหมาย “ความมั่นคงมนุษย์” ว่า คือ การที่ประชาชนได้รับหลักประกันได้ด้านสิทธิ ความปลอดภัย การสนองตอบต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐาน สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรี ตลอดจนได้รับโอกาสเท่าเทียมกันในการพัฒนาศักยภาพของตนเอง ซึ่งสามารถระบอบองค์ประกอบเกี่ยวกับการพัฒนาความมั่นคงของมนุษย์ได้ 4 ด้าน 29 ตัวชี้วัด อันได้แก่

1. ตัวชี้วัดด้านร่างกาย มี 11 ตัวชี้วัด คือ
 - 1) หญิงตั้งครรภ์ได้รับการดูแลก่อนคลอด และฉีดวัคซีนครบ
 - 2) หญิงที่คลอดลูกได้รับการทำคลอด และดูแลหลังคลอด
 - 3) เด็กแรกเกิดมีน้ำหนักไม่ต่ำกว่า 2500 กรัม
 - 4) เด็กแรกเกิดถึง 1 ปีเต็ม ได้รับการฉีดวัคซีนป้องกันโรคครบ
 - 5) เด็กแรกเกิดได้กินนมแม่ 4 เดือนแรกติดต่อกัน
 - 6) เด็กแรกเกิดถึง 5 ปี กินอาหารอย่างเหมาะสม และเพียงพอ
 - 7) เด็กอายุ 6 -15 ปี ได้กินอาหารอย่างถูกต้องครบถ้วน
 - 8) เด็กอายุ 6 -12 ปี ได้รับการฉีดวัคซีนป้องกันโรคครบ
 - 9) การออกกำลังกายสม่ำเสมอ และตรวจสุขภาพประจำปีอย่างน้อยปีละหนึ่งครั้ง
 - 10) ผู้ที่มีอายุ 35 ปี ขึ้นไป ต้องตรวจสุขภาพอย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง
 - 11) ได้รับการคุ้มครองด้านการบริโภค ปราศจากสารพิษ และสารเคมีตกค้าง
2. ตัวชี้วัดด้านจิตใจ มี 5 ตัวบ่งชี้ ประกอบด้วย
 - 1) รู้จักรัก เลืออาหารอยู่กับครอบครัว
 - 2) ปลุกจิตสำนึกให้ปฏิบัติตามกฎหมาย
 - 3) ยึดถือหลักศาสนาในการดำเนินชีวิต
 - 4) ปรับเปลี่ยนเจตคติจากการรอรับบริการมาเป็นการพึ่งตนเอง
 - 5) สร้างจิตสำนึกเพื่อส่วนรวมมากกว่าส่วนตัวคือรู้จักให้
3. ตัวชี้วัดด้านสติปัญญา มี 8 ตัวบ่งชี้ประกอบด้วย
 - 1) เด็กอายุ 3 - 5 ปี ได้รับการเลี้ยงดูเตรียมความพร้อมก่อนวัยเรียน
 - 2) เด็กอายุ 6 -18 ปี ได้รับการศึกษาภาคบังคับ 12 ปี
 - 3) เด็กที่ไม่เรียนต่อได้รับการฝึกอบรม
 - 4) ผู้ใหญ่อายุ 15 -55 ปี อ่านออกเขียนได้ทั้งภาษาไทย และภาษาถิ่น
 - 5) มีความรู้ภาษาที่สอง เช่น ภาษาอังกฤษ จีน ญี่ปุ่น
 - 6) มีความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 7) ใฝ่รู้ และพัฒนาความสามารถตามศักยภาพของตนเองได้

- 8) รู้จักป้องกันตนเองให้ปราศจากอบายมุข สารเสพติด และหนี้สิน
4. ตัวชี้วัดด้านการมีอาชีพ มี 5 ตัวชี้วัดประกอบด้วย
 - 1) มีอาชีพตามความถนัด และมีรายได้
 - 2) รู้จักบริหารรายรับ-รายจ่ายให้สมดุลกับการดำรงชีพ
 - 3) คร่าวเรือนมีหนี้สินไม่เกิน 1/3 ของรายได้
 - 4) มีเงินหมุนเวียนในการประกอบอาชีพ
 - 5) ประกอบอาชีพสุจริต

ฉะนั้นจึงเห็นได้ถึงความมั่นคงของมนุษย์เป็นสิ่งจำเป็นที่ทุกองค์กรและสังคมจะต้องจัดให้มีหรือดำเนินการให้คงอยู่ เพื่อลดค่าใช้จ่ายที่สังคมและองค์กรจะต้องแก้ไขหากสมาชิกขององค์กรหรือสังคมมีความมั่นคง รวมทั้งยังเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินการทางเศรษฐกิจขององค์กรหรือสังคม ภาวะของผู้บริหารจะลดลง ภาพพจน์ของผู้บริหารจัดการ และภาพลักษณ์ขององค์กร / สังคมจะดี ในฐานะของผู้มีความรับผิดชอบต่อสังคม

ส่วนที่สอง ว่าด้วยความเป็นมา ความหมาย และประเภท/รูปแบบของ ทุนทางสังคม (Social Capital)

สำหรับความเป็นมาของทุนทางสังคม (Social Capital) นั้นมีปรากฏเป็นวาทกรรมย่อยอยู่ในเรื่องของ "ประชาสังคม" (Civil Society) ซึ่งมีที่มาจากงานเขียนของศาสตราจารย์ Putnam, Robert D. (1993) อาจารย์ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ แห่งมหาวิทยาลัยฮาวาร์ด ผู้ซึ่งบุกเบิกเสนอแนวคิดในเรื่องนี้ในปี คศ. 1993 (พศ. 2536) เพื่อชี้ให้เห็นว่า การรวมตัวกันของกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในสังคม กระบวน และความร่วมมือกันเป็นเครือข่ายต่าง ๆ ที่ทำงานเพื่อสาธารณะและส่วนรวมนั้น คือพลังพื้นฐานทางสังคม อันจะนำมาซึ่งความแข็งแกร่งในด้านต่าง ๆ รวมทั้งเศรษฐกิจด้วย โดยท่านได้ทำการศึกษากระบวนการประชาสังคมในประเทศอิตาลี งานเขียนชิ้นสำคัญ คือ Making Democracy Work: Civil Traditions in Modern Italy (Putnam, 1993) ซึ่งเป็นสังคมตะวันตก ที่มีประวัติศาสตร์และบริบททางสังคมวัฒนธรรมแตกต่างจากประเทศไทยอย่างมาก

ในส่วนของสังคมไทยมีการกล่าวถึงและนำแนวคิดเรื่องทุนทางสังคมนี้มาใช้มากขึ้น โดยเฉพาะในกลุ่มนักสังคมศาสตร์และนักพัฒนา นับตั้งแต่เกิดวิกฤตเศรษฐกิจ เมื่อกลางปี พ.ศ. 2540 แต่แนวคิดและความหมายที่นำเข้ามาใช้ในขณะนั้นยังอยู่ในลักษณะกว้างหลวม (Elusive) ยากที่จะบ่งชี้ตัวชี้วัด และการวัดทั้งในเชิงปริมาณของทุนที่มีอยู่ในสังคม ณ เวลาหนึ่ง และการเปลี่ยนแปลงได้ อย่างไรก็ตามนักวิชาการและพัฒนาก็ยอมรับว่าทุนทางสังคมมีความสำคัญต่อความเข้มแข็งของชุมชน และต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนท้องถิ่น

ด้วยคำว่า "ทุนทางสังคม" ที่นำมาใช้ในระยยะย้อนหลัง 10 ปี มานี้ (ช่วง พ.ศ. 2536-2546) ถูกนำมาใช้ในฐานะที่มีใช้ คำศัพท์ (Term) แต่ถูกนำมาใช้ในฐานะของแนวความคิด (Concept) หรือศัพท์ทางวิชาการ (Technical Term) ที่มีระยะเวลาพัฒนาการสั้น ข้อเห็นพ้องต้องกัน และรายละเอียดเกี่ยวกับองค์ประกอบ ตัวชี้วัด การวัด และการประเมินค่าเชิงระดับและปริมาณจึงยังไม่แจ่มชัดตรงกัน ความสับสนจึงยังมีปรากฏ (ดังจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป) ทำให้กระบวนการ ขั้นตอน และวิธีการเสริมทุนทางสังคมจึงยังมีหลากหลาย ตามแต่สถานการณ์ และเงื่อนไข ตลอดจนจุดประสงค์ของนักคิดและผู้ใช้ เพื่อให้ลดความสับสนและก่อให้เกิดการพัฒนาในองค์ความรู้ อันจะเป็นอันสงส์สำหรับการประยุกต์ใช้ในสังคมไทย ผู้เขียนจึงขอทำความเข้าใจในเชิงวิชาการ เกี่ยวกับความหมายของ "ทุนทางสังคม" และคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องอันก่อให้เกิดความสับสนได้แก่ ทุนสังคม ทุนทางสังคม และทุนมนุษย์

การจะให้ความหมายเพื่อให้แจ่มชัดถึงความแตกต่างของแนวคิดทั้ง 3 ข้างต้น จำเป็นต้องเข้าใจความหมายของคำสำคัญ/คำก่อนเป็นเบื้องต้นได้แก่ ความหมายของ "สังคม" กับ "ทางสังคม" เพราะการให้ความหมายทุนสังคม และทุนทางสังคมนั้นยึดโยงกับความหมายของคำทั้งสองนี้

นักสังคมคนสำคัญที่ได้ให้ความหมายของสังคมไว้ชัดเจน และเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป ได้แก่ Aberle, D.F, Cohen, A.K, Davis, A.K, Levy, M.J and Sutton, F.X. (1950) และ Sanders, Irwin T. (1958:3-38) โดย Aberle และคณะให้ความหมายว่า

"สังคม คือกลุ่มของมนุษย์กลุ่มหนึ่ง ซึ่งมีส่วนร่วมในระบบกระทำหน้าที่ที่สามารถเลี้ยงตนได้ (A Selfsufficient System of Action) ซึ่งสามารถจะดำรงอยู่ได้นานกว่าอายุของมนุษย์คนหนึ่ง กลุ่มมนุษย์นี้อย่างน้อยจะต้องมีการแสวงหาสมาชิกใหม่ด้วยวิธีผสมพันธุ์ตามธรรมชาติ"

การที่สังคมจะสามารถเลี้ยงตนได้ ทำให้สังคมต้องเน้นระบบกระทำหน้าที่การจัด การงาน เพื่อเตรียมพร้อมเผชิญกับสถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งระบบกระทำหน้าที่นี้จะต้องมีความสามารถทำหน้าที่จำเป็นต่าง ๆ (Function Prerequisite) ของสังคมให้ลุล่วง ซึ่งหน้าที่จำเป็นต่าง ๆ เหล่านี้ Parsons, Talcott (1964) ได้เสนอไว้ (รายละเอียดโปรดศึกษาจาก สนิท สมักรการ, 2546: 4-11) 6 ประการคือ

1) สังคมต้องจัดให้มีการสร้างสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม ดีพอแก่การปฏิบัติทางเพศของสมาชิก เพื่อเป็นหลักประกันการเพิ่มขึ้นของสมาชิกใหม่ด้วยวิธีการสืบพันธุ์ (Sexual Reproduction) ให้เป็นไปอย่างราบรื่น

2) หน้าที่อบรมแนะนำสมาชิกใหม่ให้รู้จักกฎเกณฑ์ กำหนดพฤติกรรมทางสังคมหรือวัฒนธรรม (Socialization or Enculturation)

3) หน้าที่ในการติดต่อสื่อสาร (Communication)

4) หน้าที่ทางด้านเศรษฐกิจ (Economic Function)

5) หน้าที่จัดระเบียบและการรักษาความสงบเรียบร้อยให้แก่สังคม (Maintenance of Order)

6) หน้าที่ในด้านผดุงขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติภารกิจของสมาชิกสังคม (Maintenance of Meaning and Motivation)

ซึ่งการให้ความหมายนี้สอดคล้องกับ Sander, I.T (1958: 3-38) ที่ให้ความหมายว่า สังคมหรือชุมชน คือ

1) สถานที่ (As a Place) ที่มีทรัพยากรพอประมาณแก่การเลี้ยงตนเองได้ หรือนำมาใช้จัดการเพื่อให้สังคมอยู่รอด ในปัจจุบันมักมีอาณาเขตที่แน่นอน ซึ่งอาจมีแบบแผนผังเมือง (Town Pattern) ที่ต่างแบบกัน เช่น แบบเรียงรายเป็นเส้นตรง (เช่น ตามแนวถนน) (Lineal Pattern) แบบตาราง (Gridiron Pattern) แบบใยแมงมุม (Spider Web Pattern) หรือแบบรัศมีจากศูนย์กลาง (Radial Pattern)

2) กลุ่มคน (As a People) ที่มีลักษณะประชากร (Demography) แตกต่างกันไปไม่ว่าจะเป็น อัตราการเกิด การตาย การเคลื่อนย้าย การกระจายตัว เพศ อายุ อาชีพ ศาสนา การศึกษา ฯลฯ

3) ศูนย์ของกิจกรรมที่หาเลี้ยงและบริการ (As a Job and Service Center) ซึ่งใกล้เคียงกับหน้าที่จำเป็นต่างๆ เพื่อการอยู่รอดร่วมกันของ Parsons

โดยสรุปเมื่อก้าวถึงสังคม จึงมีความหมายกว้าง ครอบคลุมถึงพื้นที่หรือทรัพยากรคน และการจัดการกิจกรรมจำเป็นที่พอเพียงแก่การอยู่รอดร่วมกัน (Complex Activities)

เพราะความหมายสังคมที่กว้างขวางเช่นนี้ จึงทำให้นักคิด นักบริหาร นักพัฒนา และนักวิชาการ กลุ่มนี้ จึงให้ความหมายทุนสังคม ครอบคลุมกว้าง ถึง "ทุนทรัพยากร" "ทุนมนุษย์" ดังจะเห็นได้จากข้อสังเกตที่ เสน่ห์ จามริก (มติชนรายวัน 23 กพ. 2546 : 24) ประธานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ กล่าวไว้ว่า "การพัฒนาประเทศผู้นำรัฐบาลมักมุ่งให้ความสำคัญกับทุนที่เป็นตัวเงิน ทำให้การพัฒนาต้องอยู่ภายใต้เงินซึ่งเป็นมายา หรือเงินมีจลาจลอันเป็นความผิดอย่างมหันต์ ทั้งที่ถ้าพิจารณาสภาพความเป็นจริง ทุนที่แท้จริงของสังคมไทยคือ คน กับ แผ่นดิน มากกว่า ซึ่งสรุปศ ทวีศักดิ์ (มติชนรายวัน 19 เม.ย. 2546: 14) ได้ขยายต่อว่า "ทุนที่เป็นคน ซึ่งการอยู่รอดหรือความมั่งคั่งของคนนั้นไม่ได้ขึ้นกับเงินเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยทุนทางสังคม และไม่ละเลยทุนที่เป็นแผ่นดิน"

นอกจาก เสน่ห์ จามริก และ สรุปศ ทวีศักดิ์ แล้ว อานันท์ กาญจนพันธ์ แห่งคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ก็ได้กล่าวในสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ (12-18 เม.ย. 2545 : 34) ในทำนองเดียวกันว่า สำหรับชุมชนท้องถิ่นแล้ว ทรัพยากร มีฐานะ เป็นทุนทางสังคม ซึ่งหมายถึงทรัพยากรที่เกื้อหนุน การมีชีวิตอย่างสันติสุข โดยถือหลักการจัดการแบบมีส่วนร่วม แต่การจัดการของรัฐ ได้ทำให้ ทรัพยากร ในฐานะ ทุนทางสังคม ของชุมชน กลายเป็นทุนเศรษฐกิจซึ่ง คำนึงแต่การเติบโตทางเศรษฐกิจ ขาดการมีส่วนร่วมในการจัดการ และความ ยั่งยืนในการใช้ทรัพยากร จากการจัดการ เชิงซ้อน คือการจัดการใช้สิทธิร่วมกันในการใช้ทรัพยากร (เช่นที่ดิน) มาเป็นการจัดการ เชิงเดี่ยวโดยคน ๆ เดียว รัฐเข้ามา

จัดการแบบผูกขาด นอกจาก 3 นักวิชาการนี้แล้วยังมีผู้ให้ความหมายทำนองนี้ โดยยึดจากแนวคิดของสังคมในภาพกว้างที่ครอบคลุมทั้งคน ความสัมพันธ์ระหว่างคนและกลุ่มคน และการทำหน้าที่จำเป็นเพื่อการอยู่รอดร่วมกัน

ส่วนคำว่า "ทางสังคม" มักเป็นคำที่ใช้ในความหมายที่เฉพาะเจาะจง เน้นในส่วนของสัมพันธ์ภาพระหว่างมนุษย์/กลุ่มมนุษย์ ซึ่งกระบวนการทางสังคม (Social Process) มี 2 รูปแบบใหญ่ ๆ คือ 1) ด้านบวกเน้นความร่วมมือ ช่วยเหลือ ประองตองกัน ผลสมกลมกลืนกัน เอื้ออาทร ผูกพัน แบ่งปัน มีจิตสาธารณะ ฯลฯ และ 2) ด้านลบ เน้นการแข่งขัน รุนแรง ทำลาย ทำร้าย ช่มชู้ กดขี่ ทะเลาะเบาะแว้ง อิจฉาริษยา เห็นแก่ตน ฯลฯ ซึ่งกระบวนการเหล่านี้ทั้งคุณและโทษขึ้นอยู่กับสถานการณ์ การจัดการ และวัตถุประสงค์ กระบวนการด้านลบใช้ว่าไม่มีประโยชน์ หลายครั้งก็สามารถจะนำมาควบคุมสังคมได้ ดังจะเห็นได้จากกระบวนการควบคุมทางสังคม (Social Control) ซึ่ง Bertrand, Alvin W. (1967) อธิบายว่าเป็นกระบวนการที่มนุษย์ใช้ควบคุมสังคม ซึ่งแสดงออกในรูปของกลไกที่ใช้ป้องกัน พฤติกรรมที่ฝ่าฝืนสังคม หรือพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนจากปกติไม่ให้เกิดขึ้น เนื่องจากอาจส่งผลกระทบต่อความเสียหายของสังคมอย่างรุนแรง

ในประเด็นของกระบวนการหลัก ของกระบวนการควบคุมทางสังคม (Major Process of Social Control) นั้น Sander, Irwin T. (1958: 173) ได้เสนอว่ามี 4 รูปแบบใหญ่ (Socialization, Suggestion, Persuasion and Coercion) ดังปรากฏในภาพที่ 1 (สำหรับผู้สนใจ โปรดติดตามรายละเอียดจากหนังสือ The Community ของ Sander, 1958)

<p style="text-align: center;">SOCIALIZATION</p> <p>To so control the social environment that the child while growing up incorporates into his own personality structure as attitudes the values set forth by the community; accepts as "natural" the hierarchy of community statuses; and learns as "proper" the officially prescribed norms, or rules, governing the behavior of those occupying the various statuses, together with the reinforcing explanations as to why the social world is as it is.</p>	<p style="text-align: center;">SUGGESTION</p> <p>To set up as copies to be imitated those whose behavior best conforms to the values of the community, indicating the rewards which follow such emulation.</p> <p>To initiate thoughts which will cause community members to think that they have arrived at conclusions on their own</p>
<p style="text-align: center;">PERSUASION</p> <p>To gain concurrence by appeal both to emotion and reason, using both formal media and informal, face-to-face discussion.</p>	<p style="text-align: center;">COERCION</p> <p>To gain acquiescence to community demands, using nonviolent psychological pressure to induce compliance (threat of punishment) and violent physical force to bring about submission.</p>

Fig. 1 Types of control (from the standpoint of those exercising control).

Adapted from Earle Edward Eubank, **The Concepts of Sociology** (New York: D.C. Heath & Company, 1932), p.234.

จากความหมาย "ทางสังคม" ที่เน้นสัมพันธภาพทำให้การให้ความหมายใด ๆ ที่ใช้ว่า ทางสังคม เช่น ทูตทางสังคม จึงเน้นในส่วนของสัมพันธภาพเป็นสำคัญ

เมื่อเข้าใจความหมาย และสามารถวิเคราะห์ถึงความแตกต่างระหว่าง "สังคม" "ทางสังคม" ได้ การให้ความหมาย และแยกเน้นความแตกต่าง

ระหว่าง ทุนสังคม กับทุนทางสังคมก็กระทำได้ไม่ยาก อย่างไรก็ตามนอกกลุ่มนักสังคมก็มักจะใช้คำทั้งสองเสมือนเป็นคำเดียวกัน ซึ่งก็ไม่ผิดทั้งหมด แต่ก็ไม่ได้ถูกต้องทั้งหมดเช่นกัน แต่ก็สามารถอนุมานใช้ได้ หากไม่ใช้อย่างเคร่งครัดนัก

ส่วนความหมายของทุนทางสังคม ซึ่งมีความเป็นนามธรรมสูงถือว่าเป็นลักษณะเด่นของสังคมไทยประการหนึ่ง ที่เอื้อต่อการดูแลปกป้องชุมชนไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เสื่อมลง และยังเป็นพลังขับเคลื่อนให้ชุมชนสามารถสร้างความเข้มแข็งให้ตนเอง เกิดการเรียนรู้ต่อการแก้ปัญหาภายในชุมชน และนำไปสู่การพึ่งพาตนเองในระยะยาว ทุนทางสังคมประกอบด้วยลักษณะเด่น คือ

1. ความเอื้อเพื่อเกื้อกูลกันของคนในสังคม
2. สัมผัสกัน รักใคร่ กลมเกลียวกัน
3. สังคมมีการเรียนรู้ มีเหตุผล และปรับตัวเสมอ
4. คนในสังคมนิยมสร้างชาติแก่ส่วนรวม
5. สถาบันชุมชน/องค์กรชุมชนมีความเข้มแข็ง
6. มีความสามารถในการพึ่งพาตนเองของชุมชน
7. ผู้คนมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม มีจิตใจสาธารณะ

ซึ่งลักษณะต่าง ๆ ข้างต้นสรุปจากการให้ความหมายของนักคิดสำคัญทั้งหลาย เช่น ประเวศ วะสี (2541: 27-28) ชชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2543: 286-288) ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม (2542) อัมมาร สยามวาลา (2542) วิเชียร นิตติธรรม (2542) อเนก นาคะบุตร (2542) นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2541:6) ฯลฯ

ประเวศ วะสี (2541: 27-28) ให้ความหมาย ทุนทางสังคมว่า ความ เป็นกลุ่มก้อนทางสังคม การมีการศึกษาดี การมีวัฒนธรรม การมีความซื่อสัตย์ สุจริต การมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม การมีประสิทธิภาพในการทำงาน การมี การเมืองและระบบราชการที่ดี โดยสรุปว่าทุนทางสังคมใกล้เคียงกับ สังคมเข้มแข็ง

ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2543 : 286) ได้ให้ความหมาย ทุนทางสังคมว่า หมายถึง สถาบันทางสังคม (เช่น บ้าน วัด โรงเรียน กลุ่มเยาวชน ฯลฯ) และรูปแบบ ความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่ในแต่ละชุมชนชนบทที่ทำหน้าที่จัดระเบียบความสัมพันธ์ ให้ความชอบธรรม แก่แบบแผนของการจัดสรรแลกเปลี่ยนทรัพยากรอัน เป็นการสร้างความผสมกลมกลืนทางสังคม และลดความขัดแย้งในชุมชน อีกนัย

หนึ่ง ทูทางสังคมคือวิถีการดำรงชีวิต วัฒนธรรม จารีตประเพณีของชุมชน วิถีความสามารถในการจัดการองค์กรของประชาชน รวมทั้งปรัชญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาพื้นบ้าน

ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม (2542 อ้างถึงใน สังคม คุณคณากรสกุล, 2544 : 307-308) ทูทางสังคม เป็นนามธรรม หมายถึง ความเข้มแข็งของชุมชน ท้องถิ่น ความสามัคคี รวมพลัง มีหน่วยที่จะจัดการ จัดระบบต่าง ๆ ของชุมชน มีศิลปวัฒนธรรม มีจิตรวมใจ มีศีลธรรม ซึ่งเป็นพื้นฐานให้ท้องถิ่นและชุมชน มีการพัฒนาที่เข้มแข็งจริงจังและยั่งยืน กล่าวอีกมิติ ทูทางสังคมคือจิตวิญญาณของสังคม จิตวิญญาณมีคุณค่า และเป็นพลังสำคัญให้แก่บุคคลนั้นใด ทูทางสังคม ก็มีคุณค่าและเป็นพลังแก่ชุมชนและสังคมนั้น

อัมมาร สยามวาลา (2542) ได้กล่าวถึงระบบเศรษฐกิจดั้งเดิม ว่าตั้งอยู่บนรากฐานความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่ เพียงแต่ได้ละลายไป โดยเฉพาะความเป็นชุมชนที่ดูแลกันได้ ซึ่งเป็นการให้ความหมาย ทูทางสังคมในแง่ที่เป็นความสัมพันธ์ของสังคมแบบดั้งเดิม

วิเชียร นิติธรรม (2542 อ้างถึงใน สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม, 2541) พิจารณาทูทางสังคมในแง่ของการเรียนรู้ร่วมกันของกลุ่มคนทางฟุ้งตนเอง ด้วยการใช้ภูมิปัญญาที่มีอยู่ เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อส่วนรวมเป็นสำคัญ เพื่อให้ชุมชนมีความแข็งแรง และเป็นองค์ประกอบสำคัญ ในการสร้างภูมิคุ้มกันปัญหาต่าง ๆ ที่จะเกิดกับสังคม

อเนก นาคะบุตร (2542 อ้างถึงใน สังคม คุณคณากรสกุล : 308) ให้ความเห็นต่อทูทางสังคม ว่า เป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนให้ชุมชนต่าง ๆ มีความสามารถในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนของตน มีความเท่าทันต่อปัญหาและมีความสามารถในการจัดการกับปัญหา และสามารถนำไปสู่การพึ่งพาตนเองในระยะยาว

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2541: 6) ได้ระบุถึงการให้ความหมายของทูทางสังคมว่า คือ คุณภาพของคนนั่นเอง (คุณภาพที่นิยามตามมาตรฐานตะวันตก เช่น มีอนามัยดี มีการศึกษาดี มีสมรรถนะในการผลิตเป็นต้น) โดยทูทางสังคมของไทยที่สำคัญที่ไม่อาจมองข้ามไปได้ คือสามารถปรับและสนับสนุนความสัมพันธ์ใน

ครอบครัวเครือข่ายให้มีบทบาทในเศรษฐกิจและสังคมสมัยใหม่ เปิดโอกาสให้การเรียนรู้ได้จัดตั้ง (Organized) ในหมู่ผู้ปกครองที่อยู่ในละแวกนั้น เช่น โรงเรียนบ้าน ส่งเสริมอนามัยที่ดี โดยการดึงเอาความรู้พื้นบ้านเกี่ยวกับสุขภาพอนามัย และการรักษาพยาบาลกลับมาทำงานได้อีกครั้ง

โดยสรุป ทุนทางสังคม เน้นที่รูปแบบของความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในกลุ่มสังคม โดยเฉพาะชนบท ตั้งแต่ในครอบครัว ขยายจนถึงกลุ่มเพื่อน กลุ่มอาชีพ และกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนในสังคมที่ต่างมุ่งมั่นเพื่อส่วนรวมร่วมกัน เอื้ออาทรช่วยเหลือร่วมมือกัน ในการจัดดำเนินการต่าง ๆ ในชีวิต และสังคมตน

เมื่อเข้าใจถึงความหมาย สิ่งที่จะต้องพิจารณา เพื่อนำไปสู่การเสริมสร้าง และประยุกต์ใช้ คือ รูปแบบหรือประเภทของทุนทางสังคม ซึ่งสามารถจัดแยกได้ โดยใช้เกณฑ์ ระดับ (บุคคล ครอบครัว กลุ่ม/องค์กร ทั้งภายในองค์กรและระหว่าง องค์กร ชุมชน ประเทศ) ทิศทาง (แนวดิ่ง แนวนราบ) และ ความจำเป็นในการตอบสนองความต้องการของมนุษย์

หากจะแบ่งรูปแบบ/ประเภททุนทางสังคมโดยอาศัยระดับ พบว่าสามารถแบ่งเป็นระดับใหญ่ ๆ ได้ 5 ระดับ คือ

- 1) ระดับบุคคล รูปแบบจะเน้นในด้านการต่างตอบแทน ความไว้วางใจ เชื่อใจในการเชื่อมโยงในสังคม
- 2) ในระดับครอบครัว รูปแบบเน้นเช่นเดียวกับในระดับบุคคล แต่สัมพันธ์ภาพจะเต็มไปด้วยความไว้วางใจเชื่อใจสูง เอื้ออาทรสูง และผูกพันเป็นหนึ่งเดียวกันสูง
- 3) ระดับกลุ่ม/องค์กร รูปแบบทุนทางสังคมจะเน้นที่รูปแบบการร่วมมือจัดการ การมีส่วนร่วม และปฏิสัมพันธ์กัน
- 4) ระดับชุมชน รูปแบบจะเป็นเช่นเดียวกับระดับกลุ่ม/องค์กร แต่ระดับของสัมพันธ์ภาพจะแน่นแฟ้นหรือเข้มข้นเพียงใดอยู่ที่สถานการณ์ที่ชุมชนเผชิญ และการจัดการของชุมชน
- 5) ระดับประเทศ รูปแบบความสัมพันธ์ อาจไม่แน่นแฟ้นเช่น 4 ระดับที่กล่าวมา แต่สัมพันธ์ภาพยึดโยงด้วยความเหมือนกัน เช่นเป็นคนไทยด้วยกัน คนภูมิภาคเดียวกัน คนศาสนาเดียวกัน เป็นต้น

ในส่วนของทิศทางรูปแบบความสัมพันธ์จะนำไปสู่รูปแบบของทุนทางสังคมเพื่อประโยชน์ในเชิงการวัดขนาด การเปลี่ยนแปลง ซึ่งจะสามารถประเมินหรือวางแผนเพื่อเสริมสร้าง/จัดการให้ไปในทิศทางและบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ พบว่าที่นิยามกำหนด จะมี 2 ทิศทาง คือรูปแบบของความสัมพันธ์แนวตั้งและแนวราบ ในแนวตั้งเราพยายามจะให้มันน้อยลง แต่แนวราบคือในระดับที่ถือว่าทุกคนทุกฝ่ายทุกองค์กรทุกชุมชนมีความเท่าเทียมกันในการเข้ามาร่วมหรือมีส่วนร่วมกันในทางแก้ปัญหา หรือพัฒนาเปลี่ยนแปลงสังคมชุมชนกลุ่ม/องค์กร

สำหรับการแบ่งประเภทตามความจำเป็นในการตอบสนองความต้องการของมนุษย์หรือตามวัตถุประสงค์ของการมีความสัมพันธ์ พบว่าสามารถแบ่ง เป็นรูปแบบทุนทางสังคมดังนี้ คือ เพื่อสนองจิตใจสังคม คือเพื่อสุข สนุก สวรรค์ บันเทิง หรือเพื่อเรียนรู้แลกเปลี่ยนข้อมูล ความรู้ ประสบการณ์ ฯ หรือเพื่อผลทางเศรษฐกิจค้าขาย เครือข่ายธุรกิจการตลาด ฯ หรือเพื่อเป็นการเสริมพลังช่วยเหลือกัน ฯลฯ

การแบ่งแยกประเภทโดยใช้เกณฑ์ต่าง ๆ เข้ามาเสนอ แบ่งประเภททุนทางสังคม หรือมิติของทุนทางสังคม เพื่อให้เกิดการพัฒนาทั้งองค์ความรู้ และเพื่อประโยชน์กับการประยุกต์ใช้ ไม่ว่าจะอยู่ในระดับกำหนดนโยบาย วางแผน หรือดำเนินการ ก็ตาม

ในประเด็นของวิธีการเสริมสร้างทุนทางสังคม เพื่อให้เกิดประโยชน์ใช้ขับเคลื่อนสังคม สำหรับผู้สนใจ โปรดศึกษารายละเอียดได้จากบทความเรื่อง ทุนทางสังคมทางเลือกทางรอดของสังคมที่ท้าทายนักพัฒนาในวารสารพัฒนาสังคมของ สุพรรณิ ไชยอำพร, 2546.

ส่วนที่สาม ความสำคัญของความมั่นคงของมนุษย์ และทุนทางสังคมต่อการบริหารพัฒนา และความสัมพันธ์ที่นักบริหาร/นักพัฒนาควรพิจารณา

ดังได้กล่าวแต่ต้นในแง่ความหมายหรือองค์ประกอบของความมั่นคงของมนุษย์ซึ่งถือเป็นหลักประกันสิทธิ ความปลอดภัย และการสนองต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐาน เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตและสามารถพัฒนาศักยภาพแห่งตน ดังนั้น ความสำคัญของความมั่นคงของมนุษย์ผู้เป็นสมาชิกขององค์กร/สังคม ต่อผู้บริหาร ไม่ว่าจะเป็นผู้บริหารในส่วนของภาครัฐ องค์กร เอกชนเพื่อการพัฒนา (NGOs) และภาคเอกชนก็มิใช่น้อยที่สุด 5 ประการคือ

1. ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานหรือการดำเนินชีวิต ซึ่งเท่ากับเป็นการเพิ่มรายได้ หรือคุณภาพของผลิตภัณฑ์และหรือบริการ
2. ช่วยลดรายจ่ายในการต้องมาแก้ไขปัญหาอันเกิดจากผู้คนที่ไม่มี ความมั่นคง
3. ช่วยลดภาระการดูแลจัดการปัญหา อันเนื่องจากความไม่มั่นคง
4. เป็นการแสดงภาพพจน์-ภาพลักษณ์ที่ดี หรือแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้บริหารต่อสมาชิกในการจัดการให้เกิดความมั่นคง
5. ช่วยเสริมสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกันระหว่างสมาชิกและผู้บริหารองค์กร/สังคม อันนำไปสู่บรรยากาศของสังคมเอื้ออาทร ร่วมมือ ผูกพันกัน อันถือเป็นสังคมที่มีคุณภาพ

แต่ความมั่นคงของมนุษย์แม้เกิดขึ้นได้ แต่ถ้าไม่สามารถรวมพลังขับเคลื่อนให้เกิดเป็นทุนทางสังคมที่ดี ย่อมไม่อาจบังเกิดผลดีเต็มที่กับสังคม/องค์กร ทุนทางสังคมจะเป็นพลังร้อยรัดเอาปัจเจกบุคคลที่มีความมั่นคงมาร่วมกันแสดงพลังในแง่ที่ทุนทางสังคมเป็นเสมือนวิธีการที่จะนำเอาต้นทุนมนุษย์ที่ดี มาเคลื่อนไหวพัฒนาสังคม/องค์กรได้

การนำแนวคิดเรื่องทุนมนุษย์ (Human Capital) และทุนทางสังคม (Social Capital) มาใช้ในการพัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็ง ตลอดจนพัฒนาคุณภาพชีวิตในสังคม เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเอง และปรับตัวเรียนรู้ตลอดเวลา จากพื้นฐานของความรักความเอื้ออาทร ร่วมมือร่วมใจกันในสังคม จึงถือเป็นโอกาสเป็นทางเลือกที่เหมาะสมยิ่งของสังคมที่ยังจำกัดด้วยทุนเงิน และเทคโนโลยี

สำหรับสังคมไทยถือว่าเรามีต้นทุนเหล่านี้สูง คือ เป็นทุนที่ดีมีความได้เปรียบและมีอยู่ในพื้นฐานความคิด ความเชื่อ ระบบค่านิยม ตลอดจนแบบแผนพฤติกรรมในชีวิตประจำของคนไทยอยู่แล้ว การที่ผู้นำ/ผู้บริหาร/ผู้จัดการ หรือแม้แต่ผู้ปกครองสามารถมองเห็นถึงความได้เปรียบเหล่านี้ และพัฒนาดึงมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ย่อมนำพาสังคมไทยให้อยู่รอดอย่างสมศักดิ์ศรี เป็นสังคมที่น่าอยู่ ผูกพันร้อยรัด สามัคคีกัน ผู้คนในสังคมคำนึงถึงส่วนรวมร่วมกัน (Collective Personality Society) อันเป็นเป้าหมายสุดยอดของปรัชญาการพัฒนา นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณปกเกล้าปกกระหม่อมมหาที่สุดมิได้ขององค์พระประมุขและ

ราชวงศ์ที่ได้ทรงมีพระราชวินิจฉัย และทรงให้ความสำคัญคิดค้นต้นแบบโครงการต่าง ๆ ที่นำทุนมนุษย์และทุนทางสังคมมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนา ผลักดันจนเป็นรูปธรรม โดยทรงพระราชทานให้เป็นตัวอย่างแก่นักบริหาร นักพัฒนา และผู้นำชุมชนทั้งหลาย ตลอดจนปวงเหล่าประชาชนชาวไทย ได้เกิดสำนึก เรียนรู้ และตระหนักถึงความสำคัญของทุนทั้งสอง และนำมาขยายผลในการขับเคลื่อนพลังสังคม ให้สังคมไทยได้พัฒนาอย่างเหมาะสมมีประสิทธิภาพและยั่งยืน พระราชกรณียกิจนานาประการที่เห็นเด่นชัดอันเกี่ยวเนื่องกับความกินดีอยู่ดีของปวงประชามชนและสิ่งแวดล้อมที่เห็นเด่นชัด ได้แก่ โครงการของพระบาทสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถไม่ว่าจะเป็น

โครงการศิลปอาชีพ ในทั่วทุกพื้นที่ของประเทศ

โครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ (ซึ่งทรงมีพระราชดำริให้แก่ชาวไทยภูเขาเผ่าต่าง ๆ เป็นครั้งแรกที่บริเวณดอยฟ้าห่มปก อำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อพัฒนาหมู่บ้านให้มีพื้นที่ทำกิน ปลูกสวนครัว เลี้ยงสัตว์ มีการกักน้ำไว้ใช้การเกษตร ส่งเสริมให้มีผลผลิตมากขึ้นในพื้นที่จำกัด และเป็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมร่วมกัน อันกลายเป็นแหล่งพักผ่อน แหล่งการศึกษาแก่เยาวชนและผู้สนใจ เช่นที่ อุทยานฯ แม่ตระไคร้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ปางอุ๋ง เชียงใหม่ จังหวัดชัยภูมิ

โครงการปาร์กน้ำ ที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงชักชวนประชาชนให้ร่วมมือ (ระดมทุนทางสังคม) กันปลูกป่า ณ บริเวณเชิงภูเขาเหล็กติดกับอ่างเก็บน้ำคำจวงในหมู่บ้านถ้ำติว อำเภอสองดาว จังหวัดสกลนคร อันเป็นโครงการปาร์กน้ำแห่งแรก ซึ่งในปัจจุบันได้ขยายไปหลายจังหวัดครอบคลุมพื้นที่ประเทศไทย

โครงการธนาคารอาหารชุมชน ตามพระราชเสาวนีย์ทั้ง 6 หมู่บ้านที่บ้านนาป่าแปก อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งทรงมีพระราชดำริตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 หรือบ้านรวมไทย ตำบลหมอกจำแป่ และบ้านแม่ปาง ตำบลสันติคีรี อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแพร่

โครงการต่าง ๆ อันเนื่องมาจากพระราชดำริที่พระองค์ได้ทรงพระราชทานแก่ผู้บริหาร นักพัฒนา ปวงประชามชนเป็นโครงการที่สะท้อนให้เห็นถึงพระอัจฉริยะและสายพระเนตรที่กว้างไกลในเชิงการพัฒนาและการบริหารจัดการ ที่ทรงมีพระราชวินิจฉัยถึงทุนที่สังคมไทยมีอยู่มาก และคุณภาพดีหรือจะกล่าวได้ว่าเป็น

ทุนที่สังคมไทยมีความได้เปรียบในการนำมาใช้เพื่อการพัฒนาสังคมไทยในยุคที่มีการแข่งขันเปลี่ยนแปลงรวดเร็วตามกระแสโลกาภิวัตน์ได้อย่างลึกซึ้งแหลมคมยิ่ง

ดังนั้นสิ่งที่นักพัฒนาหรือผู้นำทั้งหลายพึงพิจารณาทั้งในส่วนของความมั่นคงของมนุษย์และทุนทางสังคมคือ

1) การจะเป็นองค์กร/สังคมที่เข้มแข็งยั่งยืนได้ การอยู่รอดร่วมกันจำเป็นต้องช่วยเหลือเกื้อกูล และเอื้ออาทรต่อกัน ผู้ที่เข้มแข็งกว่าอยู่ในฐานะผู้ที่มีความพร้อมที่สามารถให้ พึ่งเป็นฝ่ายเริ่มในการสนับสนุนช่วยเหลือผู้ที่ไม่พร้อมไม่แข็งแรงให้สามารถอยู่รอดได้อย่างสมศักดิ์ศรีและสามารถพัฒนา เพื่อมาร่วมกันพัฒนาองค์กรและหรือสังคมให้พัฒนาเต็มศักยภาพ สามารถเท่าทันการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวได้ มีอำนาจต่อรองและสามารถแข่งขันได้อย่างสมศักดิ์ศรี อันจะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน ดังนั้นจะเห็นว่าการเริ่มให้หรือส่งเสริมสนับสนุนจากผู้ที่พร้อม เพื่อให้เกิดความมั่นคงในมนุษย์ คือการช่วยเติมทุนทางสังคม อันจะส่งผลดีต่อผู้ให้และสังคมโดยรวมในท้ายที่สุด

2) การไม่จัดให้มีการเสริมสร้างความมั่นคงในมนุษย์เป็นสิ่งที่บั่นทอนทั้งพลังกายและใจของสมาชิกองค์กร/สังคม ส่งผลตรงต่อประสิทธิภาพการดำเนินงานด้านเศรษฐกิจขององค์กร/สังคม และยังสร้างภาระ รวมทั้งค่าใช้จ่ายเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ทำให้สังคม/องค์กรอ่อนแอลงทุกขณะ แต่ถ้าจัดให้มีความมั่นคงของมนุษย์ที่เป็นสมาชิกขององค์กร/สังคม มากเกินไป คือ จัดเต็มที่จนถึงระดับไม่กระตุ้นการทำงาน ผู้คนอาจเกิดความเบื่อหน่ายเฉื่อยชาไม่กระตือรือร้น ดังนั้นระดับที่ผู้บริหาร/ผู้พัฒนา/ผู้จัดการควรพิจารณาคือระดับของความมั่นคงของมนุษย์ว่าควรจัดให้อยู่ในระดับที่สามารถกระตุ้นการพัฒนา ซึ่งจะเป็นระดับใดนั้น องค์กรในระดับโลก เช่น UNDP หรือรัฐบาลประเทศต่าง ๆ รวมทั้งของประเทศไทย (เช่นที่ดำเนินการสร้างตัวชี้วัด โดยกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์) ได้พยายามดำเนินการ และดัดแปลงใช้ให้เหมาะกับแต่ละองค์กร/สังคม ภายใต้อสภาพแวดล้อมของตน ท่านที่สนใจในเรื่องนี้สามารถศึกษาได้เพิ่มเติมจาก Human Security: Paradigm Shift or Hot Air ของ Roland Paris ในวารสาร International Security ฉบับ Fall 2001 หรือ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

3) การจะจัดหรือเสริมสร้างความมั่นคงในสังคมเหล่านี้ได้ จำเป็นต้องมีการเติบโตทางเศรษฐกิจในอัตราที่พอเพียงต่อการจ้างงาน ในช่วงนี้จำเป็นต้องใช้เวลาปรับโครงสร้างการเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งการเติบโตทางเศรษฐกิจปัจจุบันของไทยยังไม่สูงพอจะบรรเทาปัญหาสังคมได้หมด จำเป็นต้องใช้ทุนทางสังคม (Social Capital) ซึ่งมีหลายแบบตั้งแต่ครอบครัว ชุมชน ประชาคมกลุ่มต่าง ๆ รวมทั้งสถาบันในระดับชาติ ซึ่งล้วนมีบทบาททั้งช่วยคุ้มครองดูแล สวัสดิภาพสังคมในยามวิกฤต และทุนทางสังคมสามารถทดแทนและหรือเติมเต็มทุนทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยีอยู่ได้

4) เนื่องจากสังคมไทยอยู่ในระหว่างช่องว่างของค่านิยมและวัฒนธรรมไทยดั้งเดิมกับของใหม่ที่มาจากตะวันตก โดยเรายังไม่สามารถใช้ประโยชน์จากของใหม่ได้เต็มที่ ขณะเดียวกันไม่สามารถใช้ประโยชน์จากของเดิมที่ควรจะเป็น ช่องว่างดังกล่าวนี้เป็นโอกาสที่ดีที่จะเสริมสร้างทุนทางสังคมให้เข้มแข็ง

5) แนวคิดเรื่องทุนทางสังคม เป็นแนวคิดที่เกิดในซีกโลกตะวันตก โดย Putnum, Robert เสนอจากการศึกษาที่อิตาลี เมื่อนำเข้ามาใช้บนรากฐานของวัฒนธรรมไทย ยังจำเป็นต้องปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบททางสังคม วัฒนธรรม และการเมืองของไทย ทุนทางสังคมจึงจะบังเกิดผลได้จริงจัง ซึ่งจำเป็นต้องศึกษาสำรวจอย่างจริงจังถึงทุนทางสังคมที่เรามีอยู่ (สังคมเมือง และสังคมชนบทของไทย) วิธีคิดหาความรู้ข้อสรุปที่แตกต่างจากตะวันตก ซึ่งองค์ความรู้เหล่านี้มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

6) โครงสร้างอำนาจทั้งในชุมชน และระหว่างรัฐกับประชาชน (หรือชุมชนชนบท) เอื้อหรือไม่ต่อการเกิดการเติบโตพัฒนาของทุนทางสังคม

7) การสร้างสภาพแวดล้อมและเงื่อนไขที่สำคัญ เช่น สภาพแวดล้อมในการเรียนรู้ที่ยังไม่ได้รับความสนใจจริงจังจากสังคม

สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้อาจเป็นตัวพลิกผันการเติมทุนทางสังคม เพื่อให้ทุนทางสังคมทำงานผ่านเครือข่าย (เช่น กลุ่มเงินสัจจะ หรือสหกรณ์ของชุมชน) ไปสู่ทุนทางเศรษฐกิจ หรือทุนเงิน หรือทุนอำนาจหรือใช้ทุนทางสังคม บรรเทาความรุนแรงของปัญหา เช่น ปัญหาการระบาดของไข้หวัดนกในสัตว์ปีกของฟาร์มขนาดกลางและเล็ก ของเกษตรกร แนนอนปศุสัตว์ที่จะมาช่วยตรวจดูแลรักษาอ้อมรอ

จากรัฐไม่ทัน ชุมชนสามารถใช้ทุนทางสังคมรวมตัวกันเช่น 20 -30 ราย ส่งลูกหลานที่เรียนพื้นฐานทางนี้ไปฝึกทักษะการดูแลบำรุง วินิจฉัย ตรวจสอบเบื้องต้น ในรูป "ยุวศุสัตร์" ย่อมเป็นการดึงดูดทุนทางสังคมมาช่วยแก้ปัญหาการระบาดโรคได้ระดับหนึ่ง

ดังนั้น หากการวิเคราะห์ เตรียมการ และวางแผน ตลอดจนการนำไปปฏิบัติมิได้พิจารณากระทำอย่างจริงจัง เมื่อนั้นทุนทางสังคมก็คงเป็นเพียงวาทกรรมทางการพัฒนาที่ปรากฏเพื่อสร้างสีสันทางวิชาการและแวดวงการพัฒนาเท่านั้น แต่ถ้ามีการค้นหาวิเคราะห์ วางแผน และเตรียมการปฏิบัติ เตรียมความพร้อม หรือพัฒนาทุนมนุษย์ทั้งกาย ใจ และสติปัญญาอย่างจริงจังต่อเนื่อง ทุนทางสังคมก็จะกลายเป็นทางเลือกที่น่าสนใจยิ่ง และน่าเป็นทางรอดของสังคมที่ท้าทายนักบริหาร นักพัฒนาทั้งหลาย

บรรณานุกรม

- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. 2546. ยุทธศาสตร์กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. กรุงเทพมหานคร : มปท.
- _____. 2546. **ตัวชี้วัดเชิงยุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : มปท.
- _____. 2546. **คำสำคัญในงานพัฒนาสังคม สวัสดิการสังคมและความมั่นคงของมนุษย์**. กรุงเทพมหานคร : มปท.
- _____. 2546. **ผลการปรึกษาหารือภาคประชาชน การจัดทำวิสัยทัศน์และแนวทางการดำเนินงานกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์**. กรุงเทพมหานคร : มปท.
- กระทรวงแรงงาน. 2546. **ความรับผิดชอบทางสังคมของธุรกิจไทย: ข้อกำหนด**. กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์ จำกัด.
- จรรยาตรี พิมพ์รัตน์. 2542. "การสร้างเครือข่ายวัฒนธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา: กรณีอำเภอศรีเมืองใหม่". ภาคนิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ฉันทนา บุญอาจ. 2539. "การให้ความคุ้มครองกรณีสงเคราะห์บุตรภายใต้ระบบความมั่นคงทางสังคมในประเทศไทย". สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชาติชาย ณ เชียงใหม่. 2543. **การบริหารการพัฒนาชนบทเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : 21 เซ็นจูรี่.
- ชิตยา สุวรรณะชญ. 2544. **ประชาคมตำบล**. กรุงเทพมหานคร : มิตรภาพการพิมพ์และสติวดีโอ.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. 2542. **ธุรกิจชุมชนเส้นทางนี้เป็นไปได้**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนทางสังคม.
- _____. 2544. **โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมเพื่อคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคม**. การประชุมวิชาการกระบวนทัศน์ใหม่กับปัญหาความยากจน. 14-15 พฤษภาคม 2544. สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2541. **ทุนทางสังคม**. มติชนรายวัน. 31 กรกฎาคม : 6.
- ประกาศ ปิ่นตบแต่ง. 2541. **การเมืองบนท้องถนน 99 วัน สมัชชาคนจนและประวัติการเดินทางชุมนุมประท้วงในสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.

- ประเวศ วะสี. 2541. **ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคม และศีลธรรม**. กรุงเทพมหานคร: หมอชาวบ้าน.
- ไพลิน ผมงาม. 2541. "องค์กรพัฒนาเอกชนอีสานกับการสร้างเครือข่าย: ศึกษากรณีเครือข่ายงานเด็ก". ภาคนิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- ยุพิน ใจบุญ. 2542. "การจัดการความขัดแย้งขององค์กรประชาชน: ศึกษากรณีสมัชชาคนจน". ภาคนิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. 2539. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525**. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์.
- ศักดิ์ศรี บริบาลบรรพตเขตต์. 2533. "ระบบความมั่นคงทางสังคม". สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศิริพร โรจนรังสรรค์. 2545. "ทัศนคติและภูมิคุ้มกันทางสังคมขององค์กรประชาชนในการต่อต้านคอร์รัปชัน". ภาคนิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สังคม คุณคณากรสกุล. 2544. **ศัพท์พัฒนาสังคม**. กรุงเทพมหานคร: ธเนศวร(1999) พรินต์ติ้ง.
- สนิท สมัคกรการ. 2546. **วิธีการศึกษาสังคมมนุษย์กับตัวแบบสำหรับศึกษาสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- สุพรรณิ ไชยอำพร. 2546. **ทุนทางสังคมทางเลือกทางรอดของสังคมที่ท้าทายนักพัฒนา**. วารสารพัฒนาสังคม. 7 (ธันวาคม).
- สุภาชัย สาระจรัสและสังคม คุณคณากรสกุล. 2546. **รูปแบบและแนวทางการเสริมสร้างค่านิยมที่พึงประสงค์สำหรับพัฒนาทุนทางสังคมไทย**. วารสารพัฒนาสังคม. 7 (ธันวาคม).
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2541 (ข). **การแก้ปัญหาความยากจนแนวใหม่ เน้นการมีส่วนร่วมและบูรณาการ**. วารสารเศรษฐกิจและสังคม. 34 (พฤษภาคม - สิงหาคม).
- อมรา พงศาพิชญ์ และนิตยา กัทลิตระพันธ์. 2541. **องค์กรให้ทุนเพื่อประชาสังคมในประเทศไทย**. สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อนุชาติ พวงลำสี. 2541. **การสร้างทุนทางสังคม**. มติชน. 13 เมษายน : 15.
- อรุณ แก้วตาปี. 2541. "เครือข่ายชุมชนเพื่อการเรียนรู้ : ศึกษากรณีโรงเรียนประถมศึกษา อ.บางขุนน้อย จ.ศรีสะเกษ". ภาคนิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

- Aberle, D.F., Cohen A.K., Davis A.K., Levy Jr. M.J., and Sutton F.X. 1950. The Functional Prerequisites of a Society. **Ethics**. 60 (January).
- Bourdieu, P. 1993. **Sociology in Question**. London: Sage.
- Coleman, J. 1988. Social Capital in The Creation of Human Capital. **American Journal of Sociology**. 94: 95-120.
- Cox, E. 1997. Building Social Capital. **Health Promotion Matters**. 4: 1-4.
- Dasguptal, P. and Serageldin, I. 2000. **Social Capital a Multifaceted Perspective**. World Bank. Washington DC.
- Hagen, Everett E. 1962. **On the Theory of Social Change**. Home-Wood, Ill.: Dorsey Press.
- Hill, Mozell C. and Bevode C. McCall. 1950. Social Stratification in Georgia Town. **American Sociological Review**. 15 (December): 721-729.
- Hughes, P., Bellamy, J. and Black, A. 2000. Building Social Trust through Education. **Social Capital and Public Policy in Australia**. Melbourne: Australian Institute of Family Studies.
- Kreuter, M.W., Young, L.A. and Lezin, N.A. 1999. **Measuring Social Capital in Small Communities**. Atalanta GA.: Health 2000 Inc.
- Nisbet, Robert. 1972. **Social Change**. New York: Harper Torchbooks.
- Ogburn, William F. 1992. **Social Change**. New York: Viking Press.
- Paris, Roland. 2001. Human Security: Paradigm Shift or Hot Air. **International Security**. 26 (Fall).
- Parsons, Talcott. 1964. **The Social System**. Glencoe: Free Press.
- Putum, R.D., Loonardi, R. and Nanetti, R.Y. 1993. **Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy**. New Jersey: Princeton University Press.
- Putum, R.D. 1995. Bowling Alone; America's Declining Social Capital. **Journal of Democracy**. 6: 65-78.
- Putum, R.D. 1998. **Foreword Housing Policy Debate**. 9: v-viii.
- Ross, E.A. 1920. **Social Control**. New York: The Macmillan Co.
-

Sanders, Irwin T. 1958. **The Community**. New York: The Ronald Press.

Stone, Wendy. 2001. **Measuring Social Capital**. Research. Paper No.24 Melbourne:
Australian Institute of Family Studies.

Werner, W. Lloyd and Paul S. Lunt. 1941. **The Social Life of a Modern Community**.
New Haven: Yale University Press.
